

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
Київський державний економічний університет

На правах рукопису

Терещенко Олег Олександрович

**Фінансові аспекти санації підприємств в Україні
та методи її державної підтримки**

спеціальність 08.04.02.- Державні фінанси і податки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ 1996

AB 34.653

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансів підприємств і страхової справи Київського державного економічного університету.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Нам Г.Г.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Положенко Д.В.,

кандидат економічних наук, доцент
Шульга Н.П.

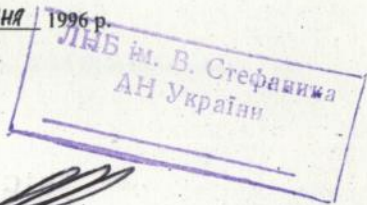
Провідна установа: Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України

Захист відбудеться "31" ТРАВНЯ 1996 року о 17 годин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.53.03 при Київському державному економічному університеті за адресою: 252057, м. Київ, пр. Перемоги, 54/1, ауд.214.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного економічного університету.

Автореферат розіслано "29" КВІТНЯ 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради,
кандидат економічних наук,
доцент

А.М. Поддєржін

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00754425 (R)

1. Загальна характеристика роботи.

Актуальність теми. В Україні відбувається процес ринкової трансформації економіки. Перехідній економіці притаманна та властивість, що в цей період колишні інститути та механізми господарської діяльності втрачають силу, а нові, характерні ринковій системі, ще тільки формуються.

Криза, яка проявилась в нашій економіці (як і в інших країнах з перехідною економікою), найбільш повно характеризується поняттям "трансформаційний спад". Йому властиві такі основні риси:

- різке скорочення інвестиційної активності держави;
- розбалансованість фінансово-кредитної системи;
- значна технологічна відсталість та критичний рівень зносу основних фондів;
- невизначеність прав власності.

Зрозуміло, що вихід із рецесії, подолання соціально-економічної кризи, стабілізація економіки можливі лише за умови суттєвого оздоровлення фінансів базової ланки економіки - фінансів підприємств. І в першу чергу через всебічний розвиток найбільш пріоритетних галузей виробництва.

В економічній практиці існує два основних напрямки виходу економіки з кризи. Один з них передбачає повернення до старої структури виробництва з дотаціями, субсидованим малоєфективним експортом, штучною підтримкою державних підприємств-банкрутів і збереженням непродуктивних робочих місць. Інший шлях полягає в запровадженні дієвого механізму здійснення процедури банкрутства та в подоланні фінансової кризи з допомогою проведення ефективної політики санації потенційно конкурентоспроможних підприємств. Економічні закони ринкової економіки вимагають використання саме такого методу виходу з трансформаційного спаду. Звідси випливає необхідність комплексного дослідження фінансових джерел санації підприємств та методів її державної підтримки.

Сучасне становище народного господарства України вимагає розробки таких методологічних та практичних підходів до проведення санації, які спиралася б на економічну доцільність та ефективність, не порушуючи об'єктивних економічних законів, сприяли виходу із фінансової кризи не тільки підприємств певної галузі, а й загальнодержавних фінансів в цілому. Саме це і зумовлює актуальність дисертаційного дослідження.

Особливе значення для України має розробка конкретних санаційних рекомендацій по оздоровленню цукрової промисловості, як однієї з пріоритетних галузей національної економіки.

Ступінь опрацювання теми.

Ще кілька років тому питання про санацію підприємств на Україні взагалі не стояло. Це пояснюється тим, що господарський механізм економічної системи соціалізму не передбачав використання таких важелів, характерних для ринкової економіки, як конкуренція, вільне ціноутворення, приватизація, банкрутство тощо. Планово-централізований перерозподіл фінансових ресурсів шляхом вилучення коштів у прибуткових підприємств та спрямування їх на покриття збитків, економічно неспроможних, призводив до зрівнялівки, зниження продуктивності праці та ефективності виробництва. За даних умов виключалась сама можливість банкрутства підприємств, а отже, і необхідність їх санації. В період ринкової трансформації економіки одразу велика кількість вітчизняних підприємств опинилась у фінансовій кризі. Подальша діяльність суб'єктів господарювання за цих обставин залежить від ефективності проведення санаційних заходів, що в свою чергу вимагає розробки науково-обґрунтованої санаційної політики держави.

Останнім часом в Україні прийнято ряд нормативних актів з питань санації. Проте їм притаманні непослідовність, неузгодженість з іншими законодавчими актами, низький рівень ефективності. Становище погіршується майже повною відсутністю вітчизняних наукових розробок з питань санації. На противагу цьому, в зарубіжній економічній літературі даній проблематиці приділяється значна увага. Теоретичне обґрунтування змісту категорії санації та її місця в системі ринкових відносин здійснено такими вченими, як Б.Бекенферде, Г.Каузер, Е.Паузенвергер, Р.Бекер, В.Баур, У.Кристен, П.Свобода та інші. Аналіз фінансових джерел санації, дослідження оздоровчих заходів, характеристика методів державної підтримки фінансової санації підприємств знайшли своє відображення в працях Й.Шпрінка, Р.Бунзельмайера, Й.Ріхтера, Д.Хамбріка, Х.Зігварта, Г.Гесса, М.Ендмондсона, А.Блоомфілда, Д.Рудера, Р.Дуннета, А.Вальтера.

Розвиток економічної теорії, еволюція ролі держави як регулятора ринкової економіки; макроекономічні зміни в країнах колишнього соціалістичного блоку та зумовлений цими змінами трансформаційний спад; нові підходи до приватизації (реприватизації) підприємств вплинули на методи проведення санації. У зв'язку з цим, особливої уваги заслуговують наукові розробки Н.Здравомислова, Г.Сінна, Х.Зібера, Х.Ноймана, Р.Беридга, Д.Лангендорфа, К.Шнайдера, У.Мюллера, в яких досліджуються особливості проведення санації та реструктуризації підприємств в період переходу від адміністративної системи господарювання до ринкової. Окремі

питання санаційної політики, що стосуються аналізу причин фінансової кризи, вдосконалення оптимізації структури капіталу, фінансового менеджменту, податкових аспектів тощо висвітлено такими відомими вітчизняними вченими економістами, як Андрущенко В.Л., Даниленко А.І., Нам Г.Г., Огороднік С.Я., Осадець С.С., Поддєрьогін А.М., Полозенко Д.В., Саблук П.Т., Сивульський М.І., Суторміна В.М., Федосов В.М., Шокун В.В., Шпичак А.М. та інші.

Метою дисертації є пошуки ефективних шляхів санації підприємств як необхідної передумови оздоровлення загальнодержавних фінансів, вироблення методичних та практичних рекомендацій щодо методів мобілізації фінансових джерел для проведення санації промислових підприємств, зокрема, цукрової промисловості.

Досягнення поставленої мети передбачає послідовне вирішення таких завдань: розгляд теоретичних основ категорії санації; вивчення і узагальнення світового досвіду розробки та втілення в життя санаційних концепцій; визначення та обґрунтування видів санаційних заходів фінансово-економічного характеру, придатних для вітчизняних підприємств; виявлення фінансових джерел санації підприємств цукрової промисловості, що носять внутрішній характер; оцінка шляхів переходу галузі на самофінансування; розробка рекомендацій щодо приватизаційних методів мобілізації інвестицій; аналіз форм та методів державної фінансової підтримки санації суб'єктів господарювання.

Об'єктом дослідження в дисертаційній роботі є джерела формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для санації фінансів базової ланки економіки, зокрема підприємств цукрової промисловості України.

Предметом дослідження є фінансові відносини, які виникають в процесі мобілізації та використання фінансових джерел санації підприємств.

Методичні і теоретичні основи дослідження.

Автор у своїй роботі керувався діалектичним методом пізнання, який забезпечив аналіз фінансових явищ та процесів у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємозалежності. В процесі дослідження були використані наукові розробки німецьких, американських, англійських вчених, а також праці українських та російських економістів, які присвячені різноманітним аспектам даної проблеми.

Для дослідження використовувались методичні матеріали комісії Євросоюзу щодо регламентації цукрового виробництва, дані бухгалтерського обліку та звітності акціонерного товариства "Зюдюкер АТ" (Німеччина), статистичні матеріали, що характеризують виробничі

результати вітчизняної цукрової промисловості та народного господарства України в 1991-1995 рр. Дослідження побудовано на методах комплексного підходу до досліджуваного об'єкта. В роботі використовувалися економіко-математичні методи, методи факторного аналізу, порівняння, групування, вибіркового спостереження тощо.

Наукова новизна роботи.

Основні положення, які формують наукову новизну роботи, зводяться до наступного:

- розкрито економічний зміст категорії санація та узагальнено світовий досвід її проведення;

- розроблено шляхи приєднання вітчизняної бурякоцукрової галузі виробництва до організації цукрового виробництва ЄС;

- знайдено нові підходи до оздоровлення фінансових взаємовідносин переробних підприємств з постачальниками сировини;

- розроблено ряд заходів фінансово-економічного характеру по мобілізації внутрішніх фінансових джерел санації;

- запропоновано нові підходи до приватизації переробних підприємств АПК, основою яких є здійснення приватизації перед санацією;

- обґрунтовано найбільш ефективні форми державної фінансової підтримки санації підприємств.

Практична значимість та апробація роботи.

Основні положення дисертаційного дослідження мають певне теоретичне та практичне значення для економічної науки і використовуються при визначенні шляхів виходу вітчизняних підприємств з фінансової кризи. Запропоновані в дисертаційній роботі принципи та методи проведення санації, оптимальні форми державної санаційної підтримки можуть служити теоретичною та методологічною базою при розробці подальших напрямків санаційної політики в Україні. Ряд рекомендацій, пов'язаних із заходами по мобілізації внутрішніх фінансових джерел санації, прийняті до впровадження на підприємствах, що входять до концерну "Укрцукор".

Матеріали досліджень теоретичних основ категорії санації, фінансового менеджменту підприємств, що перебувають у фінансовій кризі, використовуються в навчальному процесі Київського державного економічного університету при читанні лекцій та проведенні семінарських занять по курсу "Державні фінанси", "Управління фінансами сільськогосподарських формувань", "Фінанси підприємств АПК", "Фінансовий менеджмент".

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох глав, висновків, списку літератури та додатків.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, характеризується ступінь її розробки в науковій літературі, визначені завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічна та емпірична база, відображено наукову новизну та практичне значення роботи.

У першій главі розглянуто економічний зміст, світовий досвід санації, а також особливості її проведення на підприємствах цукрової промисловості України. У другій - викладено аналіз внутрішніх фінансових джерел санації підприємств цукрової промисловості та запропоновано шляхи переходу галузі на самофінансування. У третій - досліджено форми та методи державної фінансової підтримки санації підприємств.

2. Основні положення дисертації.

Заходи по оздоровленню фінансової системи України можуть дати позитивні результати лише за умови санації фінансів базової ланки економіки - фінансів підприємств.

Автор виходить з того, що кризу загальнодержавних фінансів можна подолати з допомогою запровадження дієвої процедури банкрутства неперспективних, дотаційних підприємств, - з одного боку, та проведення санації потенційно конкурентоспроможних виробничих структур, які відносяться до пріоритетних галузей економіки, - з іншого.

У зв'язку з цим, значна група проблем, розглянутих в дисертаційній роботі, охоплює теоретичні основи санації підприємств. Ряд зарубіжних економістів (Здравомислов Н., Бекенферде Б., Гелінг М.) дотримуються думки, і дисертант приєднується до неї, що санація (з лат. sanare - оздоровлення) як економічна категорія виражає комплекс послідовних, взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного, соціального характеру спрямованих на виведення господарюючого суб'єкта з кризи і відновлення або досягнення його прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.

Особливе місце в процесі санації займають підприємства фінансово-економічного характеру, які відображають фінансові відносини, що виникають у процесі мобілізації та використання фінансових джерел санації. Метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, покращення структури оборотного капіталу та формування фондів

фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Вивчення теоретичної і практичної бази санації підприємств знайомить нас з основними проблемами, досліджуваними зарубіжними економістами в даній галузі. Предметом дискусій провідних вчених Німеччини, США, Великобританії є питання, пов'язані з класифікацією фінансових джерел санації та послідовністю їх мобілізації; формами та розмірами державної фінансової підтримки підприємств; санаційними пріоритетами; значенням самофінансування санації як фактора оздоровлення державних фінансів; приватизаційними аспектами санації підприємств.

Економічно розвинуті країни по-різному вирішують наведені проблеми. Відмінності викликані особливостями економічного і соціального розвитку, принципами побудови національних фінансових систем та їх складових - фінансів підприємств. Разом з тим, економічною наукою вироблено ряд узагальнених висновків, що знайшли своє відображення в класичній моделі санації підприємств, яка включає в себе такі елементи: -

- причинно-наслідковий аналіз виникнення фінансової кризи;
- прийняття рішення щодо ліквідації чи санації підприємства;
- визначення цілей санації та її основних завдань;
- вибір санаційної стратегії;
- розробку конкретних заходів по виходу із кризи;
- підготовку програми та проекту санації;
- реалізацію, координацію та контроль.

У теорії санації досліджуються не тільки найбільш яскраві випадки успішного подолання кризових явищ на підприємствах, але й невдалі санаційні спроби, які означали не тільки банкрутство даної господарської структури, а й крах санаційної політики уряду. Так, переконливим підтвердженням тези про можливість проведення радикальних санаційних заходів не тільки щодо окремих підприємств, об'єднань, але й по відношенню до цілих галузей виробництва є концепція санації та реструктуризації цукрової промисловості нових федеральних земель ФРН. В той же час, класичним прикладом зловживання централізованими методами фінансування вважається невдала санаційна концепція автогіганту "Брітіш Лейланд Моторз" (Великобританія). Одним з ідеальних взірців проведення санації з допомогою децентралізованих фінансових джерел є успішна санація концерну БМВ (Німеччина).

В таблиці 1 приведені якісні та кількісні показники діяльності цукрової промисловості колишньої НДР на початку реалізації санаційної концепції (1991 рік) та після її успішного завершення (1994 рік).

Таблиця 1.

**Ефективність діяльності цукрової промисловості України та ФРН
(в тому числі Сх. Німеччини) в 1990 та 1994 рр.**

Показники	Україна		ФРН		в т.ч. Сх. Німеччина	
	1990/91	1993/94	1990/91	1993/94	1990/91	1993/94
Площа посівів ц. буряків, т/га	1607,2	1512,6	620,2	530,0	201,6	150,0
Заготовлено ц. буряків з 1 га ц.	268	176	490	540	340	540
Цукристість буряків, %	16,69	16,50	16,67	17,38	15,92	17,45
Вихід цукру, %	12,42	12,28	14,04	14,79	12,51	15,09
Кількість цукрових заводів	192	192	78	42	40	11
Кількість працюючих, ч.	120000	130000	21277	10825	13000	2670
Вироблено цукру з 1 га т.	3,3	2,4	7,5	8,2	4,3	8,2
Продуктивн. праці 1 роб.т.цукру,	44,36	25,00	201,00	400,00	67,00	400
Середня потужність 1-го заводу, переробка сировини на добу, т	2560	2560	3100	8042	1700	7780
Вироблено цукру, т.тонн	5324	3313	4290	4333	882	1026

Як свідчать дані таблиці, цукрова промисловість колишньої НДР, внаслідок санації, за три роки досягла якісних параметрів ФРН. Натомість, показники ефективності вітчизняної бурякоцукрової галузі ще більше знизились.

Із 192 цукрових заводів України в 1995 році з проханням про надання централізованої підтримки звернулось 158 підприємств (82% від загальної кількості). Сума необхідного фінансування склала близько 53,2 трлн.крб. В 1994 році розмір бюджетної позики переробним підприємствам концерну "Укрцукор" склав 16,7 трлн. крб. Враховуючи нагальну потребу в реальному розмежуванні фінансів державних підприємств та державного бюджету, а також під впливом того чинника, що одним із головних факторів подолання кризи фінансової системи України є санація та всебічний розвиток найбільш пріоритетних галузей промисловості, до яких, серед інших, належить цукрова промисловість, друга низка проблем, розглянутих в дисертації, пов'язана із самофінансуванням санації переробних підприємств концерну "Укрцукор". Вирішення даних проблем залежить від

усунення причин кризи внутрішньогалузевого характеру, основні з яких зводяться до наступного :

- невірні методологічні підходи до формування механізму ціноутворення в бурякоцукровому виробництві;

- недосконалість системи економічних взаємовідносин між переробними підприємствами та постачальниками сировини;

- неврахування амортизації як реноваційного ресурсу і фінансового джерела капіталовкладень;

- низький рівень капіталізації прибутків та значна питома вага фінансових ресурсів, що витрачаються на непродуктивні цілі;

- відсутність ефективного власника та низька якість менеджменту на підприємствах.

На думку автора, однією з головних передумов переходу підприємств цукрової промисловості на самофінансування є впровадження нової системи ціноутворення. Вирішальну роль в цьому покликана відіграти концепція цінового паритету. Практичне значення поняття паритетних цін заключається в тому, що воно дає логічне обґрунтування державним мінімальним або інтервенційним цінам (регламентовані урядом мінімальні ціни на певні види продукції, нижче яких продавці не мають права продавати свій товар). Введення інтервенційних цін є однією з форм непрямой державної підтримки галузей виробництва, що знаходяться в кризі.

Дисертантом пропонується встановити інтервенційні ціни на цукрову продукцію, що виробляється вітчизняними підприємствами, виходячи з принципів їх функціонування в ЄС. Це означає, що ціни на цукор повинні бути в 2-3 рази вищими за аналогічні ціни світового ринку. Використання підтримуваних цін на сільськогосподарську продукцію має ряд економічних наслідків:

а)появляється надлишкова продукція;

б)споживачі платять більш високі ціни за сільськогосподарську продукцію, а доходи підприємств АПК різко зростають;

в)суспільство в цілому, несе витрати, пов'язані з додатковим перерозподілом ресурсів у сільське господарство;

г)інші країни несуть витрати, пов'язані з митними бар'єрами та падінням світових цін на сільськогосподарську продукцію.

Механізм впровадження інтервенційних цін на цукор включає в себе:

- визначення обсягів виробничих квот на виробництво цукру для державних потреб та розподіл їх між окремими цукровими заводами;

-запровадження жорсткої системи протекціоністських заходів спрямованих на обмеження імпорту цукрової продукції;

-заснування фонду стимулювання експорту цукрової продукції;

-введення системи відрахувань податкового характеру від обсягів реалізації продукції в межах квот.

На основі аналізу даних про рівень внутрішнього споживання цукру на Україні, а також про структуру експорту продукції цукрових заводів було зроблено висновок щодо доцільності встановлення квоти А - в розмірі 2450 т.тонн (державні закупки для внутрішнього споживання), квоти Б - в розмірі 1050 т.тонн (державні закупки для виконання міжурядових угод України щодо поставок цукру на експорт в рахунок погашення критичного імпорту). Цукор, вироблений поверх встановлених квот (С-цукор), підлягає реалізації на світовому ринку.

Необхідний розмір фінансових ресурсів, що підлягає централізації для подальшого перерозподілу та спрямування експортерам цукру на погашення відносних збитків, спричинених різницею між рівнем світових та державних цін, пропонується визначати за формулою :

$$\Phi = K_c \cdot \left(\frac{Ц_i \cdot (100 + (c + a))}{100} - Ц_{ср} \right),$$

де, Φ - величина компенсаційного фонду (гр. од.);

K_c - експортований с - цукор (тонни);

$Ц_i$ - державна інтервенційна ціна за 1 т. цукру (гр. од.);

$Ц_{ср}$ - середньорічна ціна 1 т. цукру-піску на світовому ринку;

a - основна ставка відрахувань в компенсаційний фонд (2% від обсягу реалізації А та Б цукру - державні закупки);

c - ставка додаткових відрахувань по Б - квоті.

Виходячи з даних аналізу ряду цінових факторів, який проведено в дисертації, автор прийшов до висновку про можливість використання для розрахунку величини додаткової ставки відрахувань по Б-цукру наступної формули :

$$c = \frac{1}{K_B + K_C} \cdot \left(98 K_C - \frac{100 C_{ср} K_C}{C_i} - 2 (K_A + K_B) \right),$$

де K_A, K_B - розмір виробництва по А та Б квотах (тонни).

Головним наслідком введення запропонованого вище механізму ціноутворення та стимулювання експорту цукрової продукції є вирішення

проблеми бездотаційного функціонування галузі та створення умов для самофінансування санації цукрових заводів України.

Одна з причин кризи пов'язана з неврахуванням амортизації як реноваційного ресурсу і фінансового джерела капіталовкладень. У структурі собівартості реалізованої продукції по концерну "Укрцукор" в 1994 р. частка амортизаційних відрахувань становить всього 0,29 % всіх затрат. Фінансування капіталовкладень здійснювалось за рахунок даного джерела лише на 5,3%. З метою уповільнення процесу старіння основних фондів і створення умов для нарощування виробничих потужностей та підвищення концентрації цукрового виробництва, як фактора зниження собівартості продукції, автором пропонується запровадити особливий режим нарахування амортизації (в перший рік експлуатації - списання 50% вартості основних фондів, придбаних в межах санації).

Кризовий стан вітчизняної цукрової промисловості зумовлений також низьким рівнем капіталізації прибутків. По концерну "Укрцукор" в 1994 році 26% прибутку було перерозподілено на користь держави, 12,2% - використано на соціальний розвиток, 16,2% - на заохочування, 0,5% - на благодійні цілі, 21% - спрямовано на покриття затрат, що здійснюються за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств і лише 24,1% прибутку відраховано у внутрішні фонди нагромадження (резервний фонд - 0,4% та фонд виробничого розвитку - 23,7%).

У результаті порівняльного аналізу структури та напрямків використання прибутку вітчизняних підприємств цукрової промисловості, а також цукрових заводів країн ЄС, дисертантом зроблено такі висновки та рекомендації, щодо вдосконалення пропорцій розподілу фінансових результатів підприємств галузі:

1. Фіскальна функція податку на прибуток підприємств у співвідношенні з регулюючою повинна відігравати другорядну роль. Принциповим тут є запровадження методу оподаткування, згідно з яким, основний тягар сплати падав би на частину балансового прибутку, яка розподілена та виплачена у вигляді дивідендів.

2. При визначенні величини прибутку, яку слід відраховувати у внутрішні фонди нагромадження (резервний, страховий, фонд виробничого розвитку), потрібно керуватись тією закономірністю, що валові нагромадження розширюють межі не тільки для самофінансування, але є також необхідною умовою для залучення зовнішніх фінансових джерел. Автор виходить з того, що для цукрових підприємств розмір цих відрахувань повинен становити не менше 55-60 відсотків використаного

прибутку. Таке вирішення питання базується на загальноприйнятих в країнах з розвинутою цукровою промисловістю стандартах.

3. Оптимальним методом заохочення персоналу в кінцевих фінансових результатах господарської діяльності є система участі працівників у прибутках. Для цих цілей пропонується виділяти до 5 відсотків балансового прибутку підприємств з утворенням фонду участі персоналу в прибутках. Ефективне управління грошовими ресурсами цього фонду повинно стати одним із завдань фінансового менеджменту на підприємствах.

4. Санация цукрових заводів вимагає стовідсоткової передачі об'єктів соціально-культурного призначення, що знаходяться на їх балансі, до комунальної власності відповідних органів місцевого самоврядування. Цим самим, пропонується ліквідувати такий напрямок використання прибутку, як витрати на соціальний розвиток, що дозволить вивільнити близько 12% прибутку для фінансування санацийних заходів.

5. Підприємствам цукрової промисловості України слід звернути увагу на зменшення частки поточних витрат, джерелом покриття яких є прибуток, що залишається в розпорядженні підприємств (фінансові санкції за понадлімітне забруднення навколишнього середовища, відсотки по прострочених кредитах тощо). Значний розмах варіації (43,5 пункти) даного напрямку витрат по різних об'єднаннях "Укрцукор" свідчить про наявність значних резервів поповнення фонду нагромадження за рахунок цього фактора. Не останню роль у цьому повинні відіграти засоби матеріального та адміністративного впливу (в тому числі і звільнення) на осіб, винних в неефективному використанні прибутку.

Автор дисертації підкреслює, що пропорції та напрямки розподілу прибутку, з одного боку, - залежать від політики держави в сфері оподаткування, а з іншого - є прерогативою внутрішнього менеджменту на підприємствах.

Значним фактором кризи вітчизняної цукрової промисловості є недосконалість системи економічних взаємовідносин переробних підприємств з постачальниками сировини.

З 1994 року відносини в бурякоцукровому виробництві України будуються на давальницьких засадах. Це означає, що згідно з договором на переробку сировини, цукрові заводи надають сільськогосподарським виробникам послуги по переробці цукрових буряків. Розрахунки здійснюються шляхом передачі частини сировини (не більше 30% доставлених буряків) або готової продукції в розпорядження цукрового заводу для покриття його витрат на переробку та забезпечення певного рівня

рентабельності. Цей метод організації цукрового виробництва означає перехід на бартерні відносини і характеризується такими недоліками :

- створює умови для функціонування двох ринків цукру в середині країни: колгоспного та державного;
- підриває стимули до зниження рівня собівартості на переробних підприємствах;
- виключає використання системи економічних стимулів за підвищення якості сировини;
- не сприяє ритмічності виробництва;
- співвідношення витрат та прибутку переробних підприємств та постачальників цукрового буряку (30 до 70) не відповідає реальному внеску сторін у виробництво кінцевого продукту.

Підтвердженням негативного впливу даного методу на ефективність бурякоцукрової галузі України є різке падіння якісних параметрів сировини. Вміст цукру в буряках за період дії давальницьких відносин зменшився на 0,75 пунктів, а вихід цукру зменшився з 12,54%, до 12,11%, тобто на 0,43 пункти. Це означає, що при нинішніх обсягах заготівлі буряків втрати цукру склали близько 150 тис.тонн, тобто, за існуючих оптово-відпускних цін, цукрові заводи недоодержали близько 75 млн дол. виручки. Собівартість продукції за рахунок цього фактора зросла на 2-3%.

Вихід із даного становища автор дисертаційної роботи вбачає в переході до класичної форми взаємовідносин між сторонами в бурякоцукровому виробництві, тобто власником готової продукції має залишатися переробне підприємство. Співвідношення між часткою цукрових заводів та сільськогосподарських товаровиробників у відпускній ціні на цукор повинно становити 42 до 58, що відповідає науково обґрунтованим вимогам ЄС. Крім того, з метою стимулювання постачальників сировини у покращенні якості цукрових буряків пропонується до використання економічно виважена система боніфікацій та рефакцій. Важливим фактором підвищення ефективності взаємовідносин в бурякоцукровому виробництві є участь сільськогосподарських товаровиробників у приватизації переробних підприємств.

Третя низка проблем, розглянутих в дисертації, вклучає дослідження приватизаційних методів мобілізації фінансових ресурсів необхідних для санації суб'єктів господарювання.

Дисертант вважає, що визначальним для надання централізованої фінансової підтримки державним підприємствам є характер відповіді на питання: "Що повинно бути першочерговим: санація чи приватизація?".

Для економічних умов України, коли майже всі державні підприємства знаходяться на межі банкрутства, найкращим є рішення про санацію після, та з допомогою приватизації. Як свідчить зарубіжний досвід, приватними власниками будуть прийматися не завжди найбільш раціональні управлінські рішення, однак ними буде допускатись набагато менше помилок, ніж державними санаційними "суперорганами".

Головними принципами приватизації підприємств цукрової промисловості України повинні стати наступні :

- роздержавлення всіх без винятку виробничих об'єктів галузі;
- приватизація цілісних майнових комплексів, а не окремих об'єктів чи структурних підрозділів ;
- продаж акцій приватним інвесторам повинен здійснюватись на конкурсних засадах ;
- критеріями відбору потенційних власників є наявність у них науково-обґрунтованого плану санації та необхідних інвестиційних ресурсів ;
- активне залучення до приватизації банківських, страхових та інших фінансово-кредитних установ, а також іноземних цукрових компаній;
- надання переважного права викупу контрольного пакету акцій цукрових заводів сільськогосподарським товаровиробникам із визначенням терміну викупу ними приватизаційної квоти на протязі п'яти років з моменту роздержавлення ;
- здійснення оцінки вартості об'єктів приватизації, рівень фізичного зносу яких перевищує 50 відсотків, на основі мінімальної "символічної " величини.

В зарубіжній економічній літературі досить часто обґрунтовується теза про можливість використання в якості "особливо придатного" санаційного важеля облігацій конверсійного займу. Цей метод мобілізації фінансових ресурсів полягає у випуску акціонерним товариством іменних облігацій, які через деякий час, за бажанням власника, можна обміняти на акції підприємства. Як правило, ці облігації випускаються крупними виробничими структурами на строк від 5 до 10 років. Конверсійні облігації дають можливість зацікавити інвестора у вкладанні капіталу в дане виробництво, в тому випадку, якщо він не має бажання придбати звичайні акції.

Четверта група проблем, розглянутих у дисертації, охоплює питання державної фінансової підтримки санації підприємств.

Проведення санації державних підприємств в Україні ускладнюється двома чинниками : існуванням стійкої тенденції до збільшення числа

господарських структур, що знаходяться на межі банкрутства (в 1993р. збитковим було кожне дванадцятье підприємство; в 1994 р. - кожне дев'яте, а в 1995р. - кожне п'яте) та обмеженістю джерел фінансування санації.

Основними критеріями відбору вітчизняних підприємств для надання їм централізованої підтримки повинні стати наступні чинники:

- потенційна прибутковість та конкурентоспроможність виробництва;
- достатня підготовленість управлінського персоналу;
- наявність ринків збуту продукції в Україні та за її межами;
- відповідність галузі державним пріоритетам.

Надання підтримки орієнтоване в першу чергу на підприємства, які здатні її використати з максимальною віддачею та забезпечити збільшення виробництва продукції, що позитивно вплине на доходну частину бюджету.

Форми та методи державної фінансової підтримки санації підприємств представлено на малюнку 1. Автор виходить з того, що централізована санаційна підтримка може здійснюватися: а) шляхом прямого бюджетного фінансування; б) непрямыми формами державного впливу.

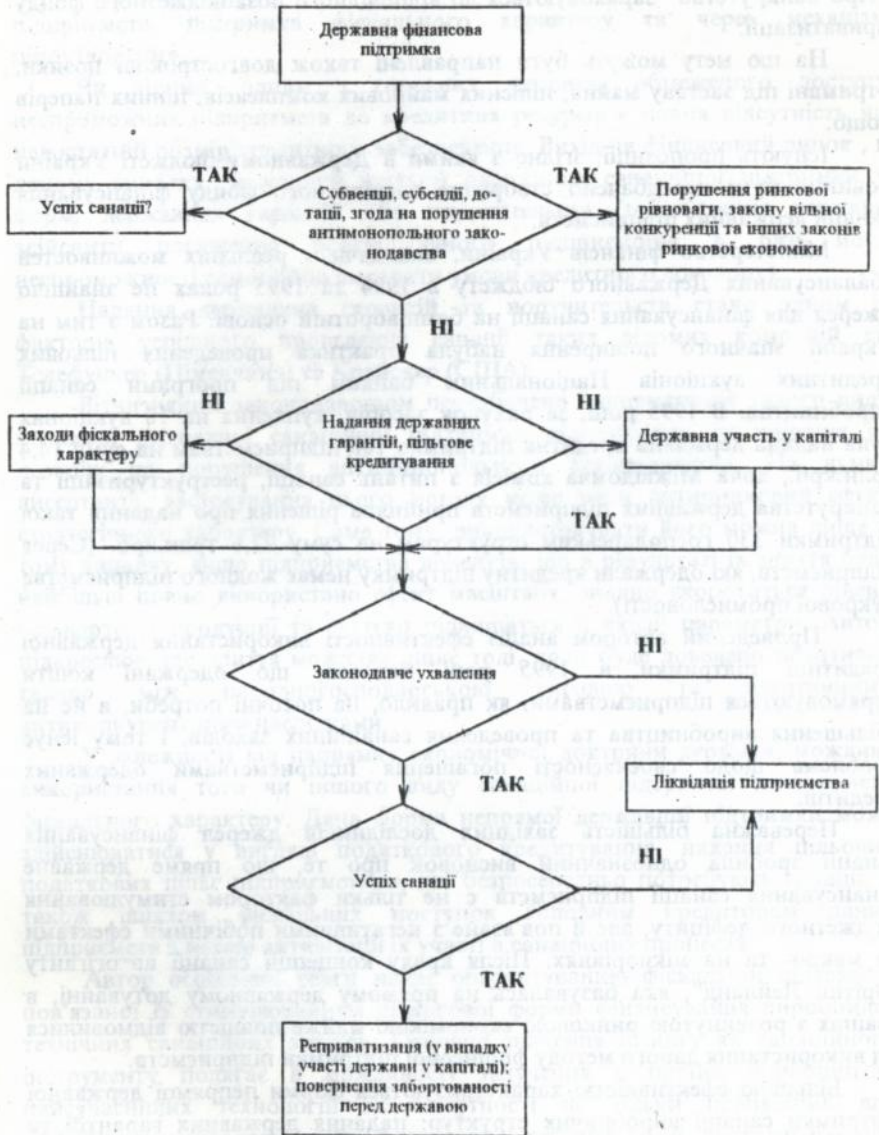
Перший напрямок пов'язаний з наданням субсидій, дотацій, пільговим кредитуванням, повним або частковим викупом державою акцій підприємств, що знаходяться на межі банкрутства.

На Україні питання фінансування процесу санації регулюються Положенням про порядок санації державних підприємств, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 8 лютого 1994 року та іншими урядовими документами. Відповідно до цього, санація підприємств може здійснюватися шляхом:

- погашення боргів підприємств;
- злиття збиткових підприємств з фінансово міцними структурами;
- переоформлення короткотермінових кредитів у довготермінові;
- випуску і розміщення цінних паперів для мобілізації фінансових ресурсів;
- продажу майна підприємства-боржника або передачі його в оренду;
- перетворення підприємства-боржника в інше підприємство, в тому числі засноване на колективній та інших формах власності.

Крім того, в якості фінансових джерел санації розглядається частина коштів резервних (страхових) фондів, які є у розпорядженні окремих Міністерств і відомств.

Автор звертає увагу на те, що одним із джерел санації повинні стати кошти, одержані від продажу майна збанкрутілих підприємств, що залишилося після задоволення вимог кредиторів і відповідно до Закону

"Про банкрутство" зараховуються до відповідного позабюджетного фонду приватизації.

На цю мету можуть бути направлені також довгострокові позики, отримані під заставу майна, цілісних майнових комплексів, цінних паперів тощо.

Існують пропозиції, згідно з якими в Державному бюджеті України повинно бути передбачено створення спеціального фонду фінансування санації державних підприємств.

Міністерство фінансів України, виходячи з реальних можливостей збалансування Державного бюджету в 1994 та 1995 роках не знайшло джерел для фінансування санації на безповоротній основі. Разом з тим на Україні значного поширення набула практика проведення цільових кредитних аукціонів Національним банком під програми санації виробництва. В 1995 році, за рахунок засобів, куплених на 10 аукціонах була надана державна кредитна підтримка 106 підприємствам на суму 14,4 трлн.крб., хоча Міжвідомча комісія з питань санації, реструктуризації та банкрутства державних підприємств прийняла рішення про надання такої підтримки 330 господарським структурам на суму 72,6 трлн.крб. (Серед підприємств, які одержали кредитну підтримку немає жодного підприємства цукрової промисловості).

Проведений автором аналіз ефективності використання державної кредитної підтримки в 1995 році показав, що одержані кошти спрямовуються підприємствами, як правило, на поточні потреби, а не на збільшення виробництва та проведення санаційних заходів, і тому існує проблема щодо своєчасності погашення підприємствами одержаних кредитів.

Переважає більшість західних дослідників джерел фінансування санації зробила однозначний висновок про те, що пряме державне фінансування санації підприємств є не тільки фактором стимулювання бюджетного дефіциту, але й пов'язане з негативними побічними ефектами на макро- та на мікрорівнях. Після краху концепції санації автотігнату "Брітіш Лейланд", яка базувалась на прямому державному дотуванні, в країнах з розвинутою ринковою економікою майже повністю відмовилися від використання даного методу фінансової підтримки підприємств.

Більшою ефективністю характеризуються форми непрямої державної підтримки санації виробничих структур: надання державних гарантій та державне страхування кредитів, дозвіл антимонопольних органів на злиття

підприємств, підтримка фіскального характеру та через механізм ціноутворення.

Як відомо, одним з головних чинників обмеженого доступу неспроможних підприємств до кредитних ресурсів є повна відсутність чи недостатній розмір кредитного забезпечення. Вихід на фінансовий ринок, в даному випадку, можливий шляхом одержання санаційної підтримки у формі державних гарантій або поручительств (зобов'язання держави здійснити погашення боргів даного підприємства в разі його неспроможності самостійно виконати умови кредитного договору).

Надання державних гарантій та поручительств стало одним із факторів успішного проведення санації таких відомих компаній як Телефункен (Німеччина) та Крайслер (США).

Вітчизняним законодавством передбачено використання такого виду непрямой державної санаційної підтримки підприємств, як надання їм дозволу на порушення антимонопольного законодавства. На думку дисертанта, застосування цього методу може мати антиринковий ефект стратегічного характеру. Саме тому, використовувати його можна лише в тому випадку, якщо підприємства доведуть, що в результаті їх злиття буде найбільш повно використано ефект масштабу, значно скоротиться рівень собівартості продукції та суттєво підвищаться її якісні параметри. Автор підкреслює, що злиття можливе лише тоді, коли буде доведено позитивне сальдо між народногосподарською вигодою та негативними антиконкурентними наслідками.

У залежності від напрямку економічної доктрини держави, можливе використання того чи іншого виду санаційної підтримки підприємств фіскального характеру. Дана форма непрямой державної підтримки може здійснюватися у вигляді податкового кредитування, надання цільових податкових пільг підприємствам, які безпосередньо потребують санації, а також шляхом фіскальних поступок головним кредиторам даних підприємств з метою активізації їх участі в санаційних процесах.

Автор особливої уваги надає обґрунтуванню фіскальної підтримки пов'язаної із стимулюванням лізингової форми фінансування виробничо-технічних санаційних заходів. Основне значення лізингу як санаційного інструменту полягає в можливості залучення в процес виробництва найсучасніших технологій за відсутності не тільки необхідних для здійснення капіталовкладень фінансових ресурсів, а й достатнього для виходу на фінансовий ринок кредитного забезпечення. Перш за все, автором пропонується запровадити положення, згідно з яким, всі затрати по

ЛНБ ім. В. Стефанива
АН України

лізингових платежах лізингоодержувача (як по оперативному, так і по фінансовому лізингу) відносились на зменшення оподаткованого прибутку підприємств.

В зв'язку з цим, в роботі підкреслюється, що в ФРН, наприклад, загальна сума знижок по різних видах податків, при використанні лізингу сягає 50% першопочаткових лізингових платежів. Частка витрат на лізингові операції в загальному обсязі капітальних вкладень в машини та обладнання складає: в США - 30%, Англії, Швеції, Іспанії - 13-17%, Італії, Голандії, Німеччині - 12-14%, Австрії, Данії, Норвегії - 8-10%.

Іншим напрямком фіскальної підтримки санації підприємств є активізація участі в ній найбільших кредиторів. Сприяння кредиторів фінансовому оздоровленню підприємств може відбуватися у формі пролонгації строків сплати заборгованості, шляхом відмови від існуючих фінансових вимог або з допомогою надання додаткових кредитних ресурсів.

Разом з тим, податковим законодавством України передбачено, що суми дебіторської заборгованості, термін позовної давності яких минув, можуть відноситись на зменшення оподатковуваного прибутку лише у випадку подачі позову щодо цих сум в арбітражний суд. Це положення унеможливило участь в санації кредиторів (постачальники сировини, матеріалів тощо). У зв'язку з цим, автором вважається за доцільне, для підприємств, які включені в державну програму санації, передбачити положення, згідно з яким, надана їм фінансова допомога не включалась би в об'єкт оподаткування, якщо вона здійснена виробничими партнерами і спрямована на розвиток виробництва. Останнім, в свою чергу, дозволити відносити на зменшення оподаткованого прибутку суми простроченої дебіторської заборгованості підприємств, які підлягають санації.

З метою створення стимулюючих механізмів для банків-кредиторів доцільно використати непрямий метод державної підтримки санації у вигляді надання податкових пільг банкам по кредитних операціях довгострокового характеру. Якщо, наприклад, термін повернення кредиту 3 роки - податок на прибуток зменшується вдвічі, якщо 5 років - прибуток зовсім не оподатковується.

3. Висновки та пропозиції.

Основні результати проведеного автором дослідження фінансових аспектів санації підприємств та методів її державної підтримки зводяться до наступного:

1. Вперше в Україні розкрито економічний зміст категорії санація;

2. Проведено критичний аналіз світового досвіду санації підприємств та обґрунтовано висновки щодо можливостей його використання на Україні;
3. Обґрунтовано, що санація підприємств є необхідною передумовою оздоровлення загальнодержавних фінансів;
4. Визначено концептуальні передумови санації підприємств цукрової промисловості України та шляхи її переходу на самофінансування;
5. Запропоновано шляхи приєднання вітчизняної бурякоцукрової галузі виробництва до організації цукрового виробництва ЄС;
6. Доведена необхідність застосування для цукрової промисловості України державної санаційної підтримки у формі введення "інтервенційних" цін на цукор, цукрові буряки та меласу;
7. Розроблено ряд заходів фінансово-економічного характеру по мобілізації внутрішніх фінансових джерел санації;
8. Запропоновано нові підходи до роздержавлення переробних підприємств АПК, основою яких є здійснення приватизації перед санацією;
9. Вироблено рекомендації, щодо умов капіталізації прибутків як фактору самофінансування санації цукрових заводів України;
10. Визначено, що найбільш економічно виправданими формами державної санаційної підтримки підприємств в Україні є метод введення державних "інтервенційних" цін, підтримка фіскального характеру, а також надання державних гарантій.

4. По основних положеннях дисертації автором опубліковано п'ять наукових праць загальним обсягом 2,3 д.а.:

1. Фінансові результати господарської діяльності підприємств, як об'єкт державного регулювання. // Збірник "Становлення нової системи регулювання національної економіки". - Львів, ЛТЕІ, 1994. - 0,2 д.а.
2. Прибуток підприємств, як об'єкт оподаткування та внутрішнє джерело санації господарюючих суб'єктів. // Збірник наукових праць "Податки в Україні: теорія і практика". - Луцьк, ВДУ, 1995. - 0,2 д.а.
3. Форми та методи державної фінансової підтримки санації підприємств. - Київ, 1996. Деп. в ДНТБ України 01.03.96 № 805 Ук 96. - 1,3 д.а.
4. Використання відходів цукровиробництва. // Внутривиробничий господарський розрахунок на цукрових заводах. Тези доповідей (в співавторстві з д.е.н. проф. Землянським Ф.Т.). Тернопіль, ТІНГ, 1990. - автору належить 0,1 д.а.
5. Мировой опыт санации предприятий. (в співавторстві з Терещенко С.) // Финансовая Украина, -1996, - № 9. - автору належить 0,5 д.а.

Терещенко О.А. Финансовые аспекты санации предприятий в Украине и методы её государственной поддержки.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.02 - Государственные финансы и налоги. Киевский государственный экономический университет. Киев, 1996.

В диссертации определена экономическая сущность категории санация, исследованы практические аспекты санирования предприятий в Украине и методы его государственной поддержки.

Основные результаты исследования:

1. Впервые в Украине комплексно рассмотрены теоретические основы и систематизирован мировой опыт проведения санации предприятий;
2. Определены концептуальные предпосылки и условия самофинансирования санации предприятий сахарной промышленности Украины как фактора оздоровления государственных финансов;
3. Предложены принципиально новые подходы к приватизации перерабатывающих предприятий АПК;
4. Обоснованы наиболее оптимальные формы и методы государственной финансовой поддержки санации предприятий.

Tereshchenko O. A. Financial aspects of the sanitation of enterprises in Ukraine and the methods of its state support.

Dissertation for the Degree of Candidate of Economics

(State Finances and Taxes - 08.04.02)

Kyiv State University of Economics. Kyiv, 1996.

The Dissertation defines economic essence of the category "sanitation", investigates practical aspects of enterprise sanitation in Ukraine and the methods of its state support.

Main conclusions of the researches:

1. It is the first research work in Ukraine that provides comprehensive investigation of theoretical foundations and systematic study of world experience in enterprise sanitation.
2. Conceptual prerequisites and the terms of self-financing of enterprise sanitation in sugar industry of Ukraine as one of the factors in the recovery of state finances have been defined.
3. Fundamentally new methodological approaches to privatization of enterprises have been suggested.
4. The most optimal forms and methods of state financial supporting for the recovery of enterprises have been grounded.

Ключові слова: фінансова криза, санация підприємств, фінансування, приватизация, державна фінансова підтримка санаций.

Відп. до друку 08.04.96 Формат 60×84¹/₁₆. Папір
друк. № 1 Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 10
Умовн. фарбо-відб. 10 Облік.-вид. арк. 10
Тираж 100 Зам. № 6-1398

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

446488

AB 34.653

AB 34.653